

ઘોરણ- 10

સંસ્કૃત

1૧. જયઃ પરાજયો વા

જય કે પરાજય?

અનુવાદ સાથે સ્વાધ્યાય સોલ્યુશન

યુદ્ધનું પરિણામ સદેવ અત્યંત ભયંકર હોય છે. છતાંય મનુષ્ય સતત યુદ્ધ કરતો જ રહે છે. આધુનિક યુગમાં વિવિધ પ્રકારનાં રાસાયણિક અસ્ત્ર-શસ્ત્રોને લીધે યુદ્ધો ખૂબ જ અનિષ્ટકારક બન્યાં છે, તેનું વર્ણન આ પાઠનો વિષય છે.

પ્રાચીન સમયમાં યુદ્ધો થતાં હતાં અને તેમાં મોટો નરસંહાર પણ થતો હતો. તેને લીધે અનેક સ્ત્રીઓ અને બાળકો નિરાધાર બનતાં હતાં. પરંતુ પૃથ્વી, જળ, વાયુ, આકાશ વગેરે જેવાં કુદરતી તત્ત્વોને કોઈ હાનિ થતી ન હતી. તેઓ જેમનાં તેમ જ શુદ્ધ રહેતાં હતાં. આધુનિક યુગમાં રાસાયણિક શસ્ત્રોના વધારે પડતા ઉપયોગથી આ કુદરતી તત્ત્વો પ્રદૂષિત બન્યાં છે. દૂષિત જળ અને વાયુને કારણે અનેક લોકો અસાધ્ય રોગનો ભોગ બને છે અને સક્રિય રીતે યુદ્ધમાં જોડાયા ન હોય તો પણ મરણને શરણ થાય છે. એટલું જ નહિ ભાવીની અનેક પેઢીઓ સુધી આવા દુષ્પરિણામો માનવજાતે ભોગવવાનો વારો આવે છે.

આવાં દુષ્પરિણામો આપનારા યુદ્ધમાં વિજય ગમે તે પક્ષનો થાય, પણ તે જય જય કહેવાય કે પરાજય એવો પ્રશ્ન થાય છે. મહાભારતકાલીન યુદ્ધ અને આધુનિક યુદ્ધનાં પરિણામોમાં રહેલા તફાવતને સ્વર્ગમાં રહેતો અર્જુન પૃથ્વી ઉપર આવીને પ્રત્યક્ષ નિહાળે છે. સ્વર્ગીય પાત્રને પૃથ્વી ઉપર ઊતરી આવેલો કલ્પીને પ્રવર્તમાન સમયમાં ચાલતાં યુદ્ધનાં દુષ્પરિણામો તરફ ધ્યાન આકર્ષિત કરવામાં આવ્યું છે. યુદ્ધના પરિણામે નિર્દોષ પ્રાણીઓને ભોગવવાં પડતાં દુઃખોનો ખ્યાલ મેળવીને યુદ્ધથી દૂર રહેવાની ભાવના કેળવાય, તે હેતુથી આ પાઠનું કથાવસ્તુ વિચારવામાં આવ્યું છે.

एकदा स्वर्गस्थितः अर्जुनः पृथिवीं द्रष्टुकामः भूलोकमागच्छत् । प्राप्तभूलोकः सः महान्तं जयघोषं श्रुतवान् । सः जयघोषकारकं जनसमूहस्य समीपं गच्छति । सद्यः विरमिते विश्वयुद्धे लब्धविजयाः जनाः विजयोत्सवम् अनुभावयन्तः आसन् । तान् दृष्ट्वा अर्जुनोऽपि पुरातनं महाभारतविजयं तदानीन्तनान् प्राप्तविजयान् जनान् च स्मरति । एतम् अपरिचितपूर्वं समुपस्थितम् अर्जुनं ते जनाः स्वकीये विजयोत्सवे योजितवन्तः । अर्जुनोऽपि जातहर्षः तैः सह संलग्नोऽभवत् ।

એક વાર સ્વર્ગમાં રહેલો અર્જુન પૃથ્વીને જોવાની ઇચ્છાથી પૃથ્વીલોક પર આવ્યો. પૃથ્વીલોકમાં આવીને તેણે મોટો જયનાદ સાંભળ્યો. તે જયનાદ કરતા જનસમૂહની પાસે જાય છે. તરતમાં વિશ્વયુદ્ધનો વિરામ થયેલો એટલે વિજય પ્રાપ્ત કરેલા લોકો વિજયનો ઉત્સવ ઊજવતા હતા. તેમને જોઈને અર્જુન પણ પ્રાચીન મહાભારતના વિજયને તેમજ તે સમયના વિજયી થયેલા લોકોને યાદ કરે છે. આ પહેલાંના પરિચય વિનાના અર્જુનને (પણ) તે લોકોએ પોતાના વિજયના ઉત્સવમાં જોતર્યો. પ્રસન્ન થયેલો અર્જુન પણ તેમની સાથે જોડાયો.

કઞ્ચિત્કાલાનન્તરં સઃ તૃષામનુભૂતવાન્ । અભ્યાગતેન તેન અશ્વ એકો યાચિતઃ।
યાચિતાશ્વોઽસૌ અશ્વમારુહ્ય જલં પાતું નગરાબહિઃ સ્થિતમેકં પરિચિતપૂર્વં સરોવરં ગતવાન્।
તત્ર યદા સઃ જલપાનાય ઉદ્યતો ભવતિ, તદા કસ્યચિત્ પુરુષસ્ય ધ્વનિં શ્રુતવાન્ –
“મહાશય, સગરમ્ ઇદં જલમ્ । અધુના અપેયમસ્તિ।” અર્જુનઃ સાશ્ચર્યઃ તમદૃષ્ટપૂર્વં પુરુષં
પૃચ્છતિ, "કથમિદં સગરં જલમ્। પ્રકૃતિનિર્મિતાઃ સરોવરાઃ તુ સર્વદૈવ પેયજલાઃ એવ
ભવન્તીતિ।"

થોડા સમય પછી તેને તરસ લાગી. તે મહેમાને એક અશ્વની માગણી કરી. અશ્વની
માગણી કરીને તે અશ્વ પર બેસીને પાણી પીવા નગરની બહાર આવેલા એક અગાઉના
જાણીતા સરોવરે ગયો. ત્યાં જ્યારે તે પાણી પીવા તૈયાર થયો ત્યારે તેણે કોઈક પુરુષનો
અવાજ સાંભળ્યો, “મહાશય, આ પાણી ઝેરી છે. અત્યારે તે પીવાલાયક નથી.” અર્જુને
આશ્ચર્ય સાથે તે અગાઉ ન જોયેલા પુરુષને પૂછવું, “કઈ રીતે આ પાણી ઝેરી છે? પ્રકૃતિએ
નિર્માણ કરેલાં સરોવરો તો હંમેશાં પીવાયોગ્ય પાણીવાળાં જ હોય છે.”

સ્વરેણ યુવકઃ કાયેન વૃદ્ધઃ ઇવ કશ્ચિત્ ભગ્નદન્તઃ ધવલકેશઃ સદણ્ડઃ એકઃ જનઃ
અર્જુનસ્ય સમીપમાગતવાન્ । અદૃષ્ટપૂર્વં તાદૃશં જનં દૃષ્ટ્વા અર્જુનઃ આશ્ચર્યચકિતઃ સઙ્જાતઃ ।
મહાભારતકાલિકાન્ સ્થૂલકાયાન્ બલિષ્ઠાન્ જનાન્ સ્મરન્ સ કષ્ટમપિ અનુભૂતવાન્ । અસ્ય
એતાદૃશી સ્થિતિં દૃષ્ટ્વા અર્જુનઃ સાશ્ચર્યં પૃષ્ટવાન્ - "કો ભવાન્ ? કસ્માત્ તવ ઈદૃશી અવસ્થા
જાતા ।"

અવાજથી યુવક અને શરીરથી ધરડા જેવો, તૂટેલા દાંતવાળો, ધોળા વાળવાળો અને દંડ
સાથેનો કોઈ એક માણસ અર્જુનની પાસે આવ્યો. પહેલાં ન જોયેલા તેવા માણસને જોઈને અર્જુન
આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. મહાભારતકાળના સ્થળ-જાડાં શરીરવાળા બળવાન લોકોને યાદ કરતા
તેણે કષ્ટનો અનુભવ પણ કર્યો. એની આવી દશા જોઈને અર્જુને આશ્ચર્ય સાથે પૂછ્યું, 'આપ કોણ
છો? શાથી તમારી આવી હાલત થઈ?'

સઃ પ્રત્યવદત્ - "અહમ્ અસ્ય દેશસ્ય એકઃ સૈનિકઃ। વિગતેષુ કતિપયેષુ માસેષુ બહૂનાં દેશાનાં પરસ્પરં યુદ્ધમ્ અભવત્। તત્ર વિવિધાનિ શસ્ત્રાણિ પ્રયુક્તાનિ । તસ્માત્ કારણાત્ જલં સ્થલં વાયુઃ પ્રાણિનઃ ઇત્યેવં બહુવિધં જગત્ વિવિધરૂપેણ પ્રભાવિતમસ્તિ ।

તેણે ઉત્તર આપ્યો, “હું આ દેશનો એક સિપાઈ છું. વીતેલા કેટલાક મહિનાઓમાં અનેક દેશોમાં પરસ્પર યુદ્ધ થયું હતું. તેમાં વિવિધ શસ્ત્રો વપરાયાં હતાં. તે કારણે જળ, સ્થળ, વાયુ, પ્રાણીઓ એમ અનેક પ્રકારનું જગત વિવિધરૂપે અસરગ્રસ્ત થયેલું છે.

किं ते कथयामि, शस्त्रास्त्रनिर्गतैः प्रदूषितैः सर्वं वस्तुजातं प्रदूषितं विषमयं च सञ्जातम्। अस्य सरोवरस्य जलमपि एतस्मादेव कारणात् सगरमस्ति। अत्रत्यं जलं पीत्वा पीत्वा मदीया एषा स्थितिः सञ्जाता। मदीयः पुत्रः इदमेव जलं पीत्वा विगतदृष्टिः गभीरे कूपे पतितो मृतश्च। मदीया भार्या विषमयस्य वायोः प्रभावेन निरुद्धश्वासा दिवंगता। प्रतिदिनं जलस्यास्य पानेन गतप्राणान् जीवान् पश्यन् भुक्तभोगः अहमत्र स्थित्वा पशुपक्षिमानवान् अस्य जलपानात् वारयामि।"

હું તમને શું કહું ? શસ્ત્રો અને અસ્ત્રોમાંથી નીકળેલાં પ્રદૂષણોથી આ બધી વસ્તુઓ પ્રદૂષિત અને ઝેરી થઈ ગઈ છે. આ સરોવરનું પાણી પણ આ જ કારણે ઝેરી છે. અહીંનું પાણી પી પીને મારી આ દશાથઈ છે. મારો પુત્ર આ જ પાણી પીને દષ્ટિ ગુમાવીને ઊંડા કૂવામાં પડ્યો અને મૃત્યુ પામ્યો. મારી પત્ની ઝેરી વાયુના પ્રભાવથી શ્વાસ રૂંધાવાથી મૃત્યુ પામી. રોજ રોજ આ પાણી પીને પ્રાણો ગુમાવતા જીવોને જોતો અને જેણે આ તકલીફો ભોગવી છે તે હું અહીં રહીને પશુઓ, પક્ષીઓ અને મનુષ્યોને આ પાણી પીતાં રોકું છું."

અર્જુનઃ વૃત્તાન્તમેતં શ્રુત્વા પુરાતનીયસ્ય મહાભારતાભિધસ્ય યુદ્ધસ્ય પરિણામં
સ્મૃતિપથમાનયતિ।સ વિચારયતિ યત્ તદા બહૂનાં જનનાં સંહારઃ સઙ્જાતઃ, તેન ચ પરિવારેષુ
આપદાનાં પરમ્પરા પ્રવર્તિતા। પરન્તુ જલવાયુભૂમ્યાકાશાદયો મહાભૂતાસ્તથૈવ શુદ્ધાઃ આસન્ । તે
જીવાનાં કૃતે યથાપૂર્વમ્ ઉપયોગિનઃ એવાસન્ । સમ્પ્રતિ યદહં પશ્યામિ તત્ અધિકં શોચનીયમસ્તિ
। કિમયમ્ અધુના પ્રવર્તિતઃ માવનસ્ય જયઃ, જયઃ અસ્તિ પરાજયો વા? એવં સશોકઃ અર્જુનઃ
અપીતજલઃ એવ ગૃહીતચિન્તશ્ચ પુનઃ સ્વર્ગં પ્રત્યાવર્તત।

અર્જુન આ વૃત્તાંત સાંભળીને જૂના કાળના મહાભારત નામના યુદ્ધના પરિણામને યાદ કરે
છે. તે વિચારે છે કે તે વખતે અનેક લોકોનો સંહાર થયો હતો અને તેનાથી પરિવારો પર અનેક
આફતો આવી પડી હતી. પરંતુ જળ, વાયુ, ભૂમિ, આકાશ વગેરે મહાભૂતો (તત્ત્વો) તેવા જ શુદ્ધ
હતાં. તે પ્રાણીઓ માટે પહેલાંની જેમ જ ઉપયોગી હતાં. અત્યારે જે હું જોઉં છું તે વધુ વિચારવા
યોગ્ય છે. શું આ અત્યારે પ્રવર્તેલો છે તે મનુષ્યનો જય છે કે પરાજય? આમ શોક સાથે અર્જુન
પાણી પીધા વિના જ (મનમાં) ચિંતા લઈને ફરીથી સ્વર્ગે પાછો ગયો.

स्वाध्याय

प्र. 1. अधोदत्तेभ्यः विकल्पेभ्यः समुचितम् उत्तरं चिनुत -

1) अर्जुनः किं द्रष्टुकामः भूलोकम् आगच्छत् ?

A. युद्धम्

B. विजयोत्सवम्

C. पृथिवीम्

D. जनस्थितिम्

2) तृषातुरः अर्जुनः कुत्र गतवान् ?

A. नगरम्

B. नदीम्

C. सागरम्

D. सरोवरम्

(3) प्रकृतिनिर्मिताः सरोवराः कीदृशाः भवन्ति?

A. अपेयजलाः

B. अगाधजलाः

C. उष्णजलाः

D. पेयजलाः

(4) युवकः कीदृशः आसीत् ?

A. भग्नहस्तः

B. भग्नदन्तः

C. भग्नदण्डः

D. भग्नपादः

(5) महाभारतकालिकाः जनाः कीदृशाः आसन्?

A. स्थूलकायाः

B. हतबलाः

C. कृशकायाः

D. स्थूलोदराः

(6) भटस्य (सैनिकस्य) पुत्रः कीदृशे कूपे पतितः?

A. निर्जले

B. गभीरे

C. क्षीणजले

D. विशाले

(7) कीदृशः अर्जुनः पुनः स्वर्गं प्रस्थितः?

A. गृहीतचिन्तः

B. गृहीतजलः

C. क्रोधाविष्टः

D. पराजितः

प्र. 2. एकवाक्येन संस्कृतभाषायाम् उत्तरत-

(1) अर्जुनः कस्य समीपं गच्छति?

उत्तरम् – अर्जुनः जयघोषकारकस्य जनसमूहस्य समीपं गच्छति।

(2) सरोवरस्य जलं कीदृशम् आसीत्?\

उत्तरम् - सरोवरस्य जलं सगरम् (विषमयम्) आसीत्।

(3) अपरिचितः (जनः) स्वरेण कीदृशः आसीत् ?

उत्तरम् - अपरिचितः (जनः) स्वरेण युवकः आसीत्।

(4) सर्वं वस्तुजातं केन प्रदूषितं विषमयं च सञ्जातम्?

उत्तरम् - सर्वं वस्तुजातं शस्त्रास्त्रनिर्गतैः प्रदूषितैः प्रदूषितं विषमयं च सञ्जातम्।

(5) कः विगतदृष्टिः जातः?

उत्तरम् - अपरिचितस्य जनस्य पुत्रः विगतदृष्टिः (अन्धः) जातः।

प्र. 3. ह्यस्तनभूतकाले धातुरूपाणि परिवर्तयत

(1) स्मरति - अस्मरत्

(2) पश्यामि - अपश्यम्

(3) वदति - अवदत्

प्र. 4. समासप्रकारं लिखत-

- (1) लब्धविजयाः- बहुव्रीहि समासः
- (2) तृषातुरः- तृतीया तत्पुरुष समासः
- (3) धवलकेशः - बहुव्रीहि समासः
- (4) प्रकृतिनिर्मिताः - तृतीया तत्पुरुष समासः
- (5) सशोकः- बहुव्रीहि समासः

प्र. 5. अधोदत्तानां शब्दरूपाणां विभक्तिं वचनं च लिखत -

- (1) नगरात्- पञ्चमी- एकवचनम्
- (2) बलिष्ठान् - द्वितीया - बहुवचनम्
- (3) स्थितिम् - द्वितीया - एकवचनम्
- (4) मासेषु सप्तमी - बहुवचनम्
- (5) बहूनाम् - षष्ठी - बहुवचनम्

પ્ર. 6. અધોદત્તાનાં પ્રશ્નાનામ્ ઉત્તરાણિ ગુર્જરભાષાયાં લિખત-

(1) અર્જુન સરોવરનું પાણી પીવા ગયો ત્યારે તેને અજાણ્યા પુરુષે શું કહ્યું?

ઉત્તર : અર્જુન સરોવરનું પાણી પીવા ગયો ત્યારે તેને અજાણ્યા પુરુષે કહ્યું, “ આ પાણી ઝેરી છે. હવે તે પીવાલાયક નથી.”

(2) અજાણ્યા પુરુષને જોઈને અર્જુનને કેમ આશ્ચર્ય થયું ?

ઉત્તર : અજાણ્યો પુરુષ અવાજથી યુવક અને શરીરે ઘરડો, તૂટેલા દાંતવાળો, ધોળા બાળવાળો અને દંડ ધારણ કરેલો હતો. અગાઉ ન જોયેલા તે પુરુષને જોઈને અર્જુનને આશ્ચર્ય થયું. મહાભારતના સમયના ચૂળ કાયાવાળા બળવાન પુરુષોને યાદ કરીને અર્જુનને દુઃખ થયું.

(3) યુદ્ધમાં વપરાયેલાં અસ્ત્ર-શસ્ત્રોથી શું શું પ્રદૂષિત થઈ ગયું હતું ?

ઉત્તર : યુદ્ધમાં વપરાયેલાં અસ્ત્ર-શસ્ત્રોથી બધી જ ચીજવસ્તુઓ પ્રદૂષિત અને ઝેરી થઈ ગઈ હતી.

(4) અજાણ્યા પુરુષના પુત્રની શી દશા થઈ હતી ?

ઉત્તર : અજાણ્યા પુરુષનો પુત્ર સરોવરનું ઝેરી જળ પીને અંધ થઈ

ગયો હતો અને પછી તે ઊંડા કૂવામાં પડ્યો અને મૃત્યુ પામ્યો હતો.

(5) આધુનિક યુદ્ધ અને મહાભારતકાલીન યુદ્ધ વચ્ચે શો તફાવત છે?

ઉત્તર : આધુનિક યુદ્ધમાં રાસાયણિક અસ્ત્ર-શસ્ત્રોથી બધી ચીજવસ્તુઓ પ્રદૂષિત અને ઝેરી બની જાય છે. એવાં યુદ્ધો માનવજાતને માટે હાનિકારક છે. મહાભારતકાલીન યુદ્ધમાં પ્રકૃતિનાં બધાં મૂળ તત્ત્વો પૃથ્વી, જળ, ભૂમિ, વાયુ શુદ્ધ રહેતાં હતાં. તે વખતનાં યુદ્ધ જરા પણ હાનિકારક ન હતાં.